

Využití průzkumů veřejného mínění pro potřeby zjištění vztahu mezi archeologií a veřejností v ČR

O významu oboustranné komunikace mezi archeologií a veřejností

Článek vychází z autorčiny diplomové práce s názvem „Archeologie a veřejnost – vztah vědního oboru a laické veřejnosti“ a představuje výsledky dvou největších průzkumů veřejného mínění v ní obsažených. V závěru pak definuje postupy a cíle, o jejichž dosažení by měla česká archeologie usilovat, aby se současná situace na poli vztahu archeologie a veřejnosti znatelně zlepšila.

■ Veronika MIKEŠOVÁ
Filozofická fakulta UK, Praha

V posledních letech se u nás stále více setkáváme s tím, že si vědečtí pracovníci z řad archeologie stěžují na nedostatek pozornosti či na naprosté nepochopení této vědy společností. Zabránit takovémuto situacím do budoucna je však možno pouze důsledným a trpělivým budováním pozitivního vztahu mezi archeologií a laickou veřejností. Tento nelehký úkol leží na bedrech samotných archeologů a v dnešní době by neměl být stavěn na okraj vědeckého bádání. I proto v letošním roce vznikla na pražské katedře archeologie diplomová práce s názvem *Archeologie a veřejnost – vztah vědního oboru a laické veřejnosti*, z níž vychází tento článek. Cílem práce bylo komplexní poznání a zhodnocení současného vztahu mezi archeologií a laickou veřejností na území České republiky a následné hledání řešení, jak přispět ke zlepšení stávající situace. Nešlo však pouze o uvedení problematiky tzv. veřejné archeologie u nás a nastínění, jak by měla fungovat v praxi, ale také o představení způsobů a možností, jak s veřejností můžeme efektivně

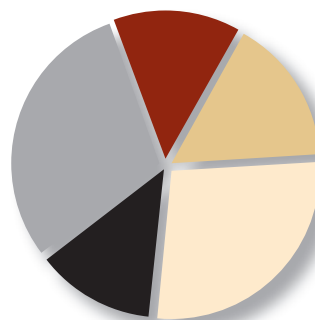
komunikovat a získávat od ní tolik potřebnou zpětnou vazbu. K tomu sloužily průzkumy veřejného mínění, zaměřující se na následující otázky: informovanost žáků ZŠ o archeologii, hodnocení archeologických muzejních programů jejich dětskými návštěvníky, vnímání torzální architektury prezentované in situ a vnímání archeologických děl populárně naučného pořadu PORT laickou veřejností, informovanost české veřejnosti o archeologii a přístup českých archeologů k prezentaci a popularizaci. Poslední dva jmenované průzkumy si zde stručně představíme a také si ukážeme, k jakým závěrům nám pomohly dojít.

Postoj veřejnosti

K efektivnímu zlepšování pozice archeologie ve společnosti je třeba nejprve zjistit, co všechno veřejnost o archeologii ví a neví. Za tímto účelem bylo provedeno dotazníkové šetření, jehož výsledky nám mohou mnohé napovědět. Dotazník byl vytvořen v elektronické formě, což umožnilo jeho rychlé a nenáročné šíření a zároveň snadné vyplnění. Šířen byl skrze sociální síť Facebook, která se pro tento účel ukázala jako vyhovující, neboť díky její společenské oblibě se dotazník dostal až k 331 osobám, jež ho vyplnily. Tento způsob dotazování je sice neadresný a jeho výsledky tak nemají zcela reprezentativní charakter, můžeme je však považovat za orientační a v budoucnu z nich vycházet při dalších průzkumech. Dotazník pokládal respondentům devět otázek, z nichž sedm bylo uzavřených (respondenti volili z nabízených možností), jedna polootevřená a jedna otázka byla zcela otevřená (vlastní odpověď). Pět otázek si zde rozebereme.

Zájem veřejnosti o archeologický výzkum

Viděli jste někdy na vlastní oči archeologický výzkum? Měli byste zájem se na nějaký podívat, popřípadě se ho aktivně zúčastnit?

- Ne, neviděl(a), ale mám zájem se zúčastnit 39 odpovědí 13 %
- Ne, neviděl(a), ale mám zájem se podívat 99 odpovědí 30 %
- Ne, neviděl(a), ani nemám zájem 46 odpovědí 14 %
- Ano, viděl(a), ale nemám zájem se zúčastnit 53 odpovědí 16 %
- Ano, viděl(a) a rád(a) bych se zúčastnil(a) 94 odpovědí 28 %

■ Obr. 1: Zájem o návštěvu a účast na archeologických výzkumech

Důležité výsledky přinesla otázka „Má podle Vás v dnešní době archeologie smysl?“. Celých 94 % respondentů zvolilo odpověď „Ano, určitě“, pouhých 2 % zvolilo „Ne, nemá“ a 4 % uvedla, že neví. Tyto výsledky můžeme považovat

za velice pozitivní, ovšem vyplývá z nich do budoucna další otázka, a to, v čem lidé smysl archeologie spatřují.

Další otázka se týkala problematiky dnů otevřených sond: „**Viděli jste někdy na vlastní oči archeologický výzkum? Pokud ne, měli byste zájem se na nějaký podívat, popřípadě se ho aktivně zúčastnit?**“ Výsledky přehledně ukazují graf (obr. 1), z něhož vidíme, že zájem o návštěvu i aktivní účast na výzkumu je značný a do budoucna by tedy bylo přínosné nejen pořádat více dnů otevřených sond, ale také umožnit laickým dobrovolníkům zapojit se do archeologických výzkumů (takto například fungují v Británii a USA tzv. volunteer programs).

Otázka třetí zjišťovala povědomí o archeoparcích: „**Slyšeli jste někdy o archeoparku, popřípadě nějaký navštívili?**“ Odpovědi na tuto otázku byly velice překvapivé, neboť 56 % respondentů uvedlo, že vůbec neví, o co se jedná, 31 % uvedlo, že o archeoparcích slyšeli, ale ještě žádný nenavštívili a pouhých 11 % respondentů již archeopark navštívilo. Je tedy potřeba zvýšit informovanost veřejnosti o tomto typu zařízení, protože archeoparky mají velký prezentační i edukační potenciál a dokáží přiblížit archeologii a nejstarší dějiny lidstva velice efektivním způsobem.

Poměrně nepříznivé výsledky přinesla také otázka „**Víte, kde byste našli výchozí informace o archeologii a o základních archeologických institucích v ČR?**“ Pouze 18 % respondentů uvedlo, že o tom má přehled, 39 % neví, kde by hledali, ale ví, koho se na to zeptat a 42 % respondentů vůbec netuší a zkusilo by hledat na internetu (v současné době za tímto účelem mohou využít web Národního muzea www.archeologienadosah.cz, jenž je financován z grantu Ministerstva kultury ČR a jehož je autorka tohoto článku redaktorkou).

Velice zajímavé odpovědi nám poskytl otázka „**Čím se podle Vás zabývá archeologie?**“. Jelikož se jednalo o otevřenou otázku, odpovědi na ni se lišily jak svou délkou, tak svým obsahem. Aby bylo možno vyhodnotit všech 331 odpovědí,

bylo potřeba nejprve vytvořit tzv. kódový klíč. To spočívalo v rozlišení několika typů vyskytujících se odpovědí, jež byly označeny písmenem, a tato písmena pak byla přiřazována jednotlivým odpovědím. Typy odpovědí byly následující (samozřejmě s tím, že někteří respondenti nechali kolonku prázdnou):

- A** přesné citace z Wikipedie – tři odpovědi (0,9 %);
- B** důraz na hmotné prameny, materiální kulturu, technickou metodu výzkumu („vykopávky“) – 104 odpovědi (31 %);
- C** důraz na poznání minulosti, historii člověka, život a kulturu dávných společností – 131 odpovědi (40 %);
- D** komplexnější odpovědi, zahrnující více činností – 31 odpovědi (9 %);
- E** důraz na preventivní ochranu a aktivní záchranu památek – 5 odpovědi (1,5 %);
- F** originální, zcestné a nezařaditelné odpovědi – 19 odpovědi (6 %).

Některé z odpovědí posledně jmenovaného typu byly tak výrazné, že je stojí za to je zde uvést (viz rámeček).

Vyhodnotit tuto otázku není snadné. Vidíme, že na jedné straně mnoho respondentů mělo alespoň určitý přehled, čím se archeologie zabývá, na druhé straně pak značná část z nich vidí archeologii jako čistě materiálně orientovanou vědu, jejíž hlavní náplní je „kopání“. Význam archeologie pro ochranu a záchranu památek si uvědomilo pouze 1,5 % respondentů, což je rozhodně velmi málo. Z výše uvedených citací ale vidíme, že někteří respondenti přeci jen poměrně dobře chápou podstatu archeologie, někteří si zase uvědomují její současné problémy. Celkově se však dá říci, že povědomí respondentů o tom, co to archeologie je, není nijak hluboké a že většina z nich o ní má pouze elementární představu. Máme-li z celého průzkumu vyvodit konkrétní závěry, musíme konstatovat, že česká laická veřejnost archeologii nezavrhne, věří v její smysl a ocenila by možnost setkávat se s ní v běžném životě více. Zatím však o ní mnoho neví a ani si není příliš vědoma, kde by se s ní mohla blíže seznámit.

■ Z postojů veřejnosti

Čím se podle Vás zabývá archeologie?

„...Jen si říkám, jestli některé ty brobky a další věci z minulosti neměly zůstat jako tajemství.“

„Archeologie se zabývá odkrýváním hmotných pozůstatků minulosti a jejich utajováním v depozitářích muzeí, měla by se zabývat jejím zpřístupňováním veřejnosti, například pomocí internetu, téměř tak ale nečiní.“

„Archeologie se zabývá nabouráváním developerských plánů a další výstavby, hledáním ztraceného času a vykopáváním toho, co bylo úmyslně či neúmyslně zakopáno. Profesionální archeolog je ve své podstatě divný člověk. Nemá rád IT a s radostí nekrofila jásá nad každou nalezenou kostičkou. A když zestárne, tak je z něj protivnej pavouk, který toho hodně pamatuje. No, jak jinak, když celý život něco hledá. Nejznámější archeolog je Indiana Jones.“

„...No je toho hodně. Ale hlavně to musí dělat odborníci a ne fantasmové.“

„Zabývá se historií lidského vývoje a její nálezy jsou podkladem pro její mapování. Pomocí zjištěných realit lze upřesnit i naše představy o smyslu existence a porovnat k čemu jak a proč jsme dospěli a čím se opravdu můžeme pochlubit a za co naopak se máme stydět.“

„Podle mě se zabývá dokumentováním a záchranou historických památek a odkazů našich předků, úzce spolupracuje s muzei. Bez ní bychom nevěděli téměř nic o naší historii.“

„To, co si historikové vymyslí, musí archeologie dokázat.“

Postoj archeologů

Chceme-li však komplexně zhodnotit vztah archeologie a veřejnosti, musíme také znát postoj profesionálů. Za účelem zjištění vztahu českých archeologů k prezentaci a popularizaci byl tedy i mezi nimi provedeno dotazníkové šetření. Jednalo se o adresné, ale samozřejmě anonymní dotazování, výsledky tedy můžeme považovat za reprezentativní. Oporou při získání výběrového souboru byl Seznam archeologů v muzeích a institucích památkové péče ČR, poskytnutý PhDr. Zuzanou Bláhovou, PhD., na jehož základě byl vytvořen adresář 401 emailových adres, zahrnující archeology ze státních i soukromých institucí a organizací. Na tyto adresy byl rozeslán krátký elektronický dotazník, obsahující pouze pět otázek, aby jeho délka

neodrazovala respondenty od vyplnění. Odpovědi se vrátilo 168 (42 %), což lze považovat za dostatečně velký vzorek.

První, polootevřená otázka „**Jaké stanovisko převažuje ve Vašem postoji k popularizaci a prezentaci archeologie veřejnosti?**“ byla

■ Z postojů archeologů

Jaké stanovisko převažuje ve Vašem postoji k popularizaci a prezentaci archeologie veřejnosti?

„U každého vědního oboru je důležitá vazba na veřejnost. Ovšem u archeologie v ČR je to myslím velice nutné. Výraznější zpětná vazba na veřejnost zde desítky let chybí a to se jasně ukazuje na dnešním pohledu veřejnosti na archeologii a archeologické výzkumy především. Z vlastní zkušenosti z UK: Public Archaeology je opravdu smysluplná cesta nesoucí ovoce (nejen v UK).“

„Domnívám se, že jedním z důležitých úkolů archeologie je právě prezentace naší činnosti vůči veřejnosti. Pouze informovaná veřejnost, která si skutečně váží svého národního dědictví, může být považována za kulturní společnost.“

„Bez předávání vědeckých poznatků veřejnosti pozbývá téměř každá věda smysl, což o vědách humanitních platí dvojnásob – archeologie zde může mít nezastupitelné místo pro budování a posilování historického vědomí v nejširším časovém i geografickém smyslu, pro vědomí kontinuity státní, kulturní i národní, pro poznání etnických, kulturních i společenských interakcí. Kontakt s veřejností není v české archeologii (přes atraktivitu tematiky samotné) na uspokojivé úrovni, odborný přístup a zvýšenou pozornost k prezentaci výsledků archeologie lze proto považovat za jednu z priorit oboru v českých zemích.“

„Popularizace směrem k veřejnosti by měla být nejdůležitější činností archeologa. Nikoliv psaní pro několik specialistů. Ostatně ústřední archeologické časopisy AR a PA vznikly z potřeby a záměru informovat veřejnost o archeologii. Je smutné, kam se tyto časopisy dostaly. Popularizace může zvýšit příjem financí od sponzorů, rozhodně však se to neděje od zřizovatelů. Tam vidím snahu spíše opačnou.“

„Nevím, co se přesně touto odbornou úrovní myslí. Myslím, že vynikajícím popularizátorem se může stát i nearcheolog. PS (k tématu obecně, nikoli k této otázce): Základním problémem popularizace vědy v ČR se podle mně stal systém hodnocení vědeckých výsledků, který je přímo propojen s financováním vědy. Jestliže tento systém neuznává vědeckopopulární výsledky jako hodnotné, pak se popularizace stává „výsadou bohatých vědců“, domácím koníčkem či doménou lidí stojících mimo vědecké instituce.“

zvolena záměrně tak, aby nabízenými odpověďmi (**obr. 2**) vyvolala v badatelích potřebu vyjádřit se ke svému postoji ještě vlastními slovy.

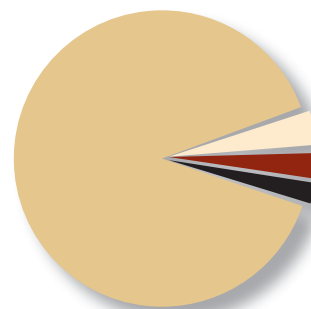
Vidíme, že odpovědi se vzájemně nevylučují. Proto bylo cílem otázky na jednu stranu zjistit, které z předložených hledisek ve vztahu respondentů k popularizaci převažuje, na druhou stranu v nich vyvolat rozpor a přimět je tak svůj postoj osvětlit. Z grafu je jasně patrné, jaký postoj k popularizaci u badatelů převažuje, zajímavé však byly hlavně vlastní odpovědi. Několik zajímavých si zde uvedeme (viz rámeček).

Druhá, taktéž polootevřená otázka zjišťovala vlastní aktivitu českých badatelů: „**Podílíte se nyní nějak aktivně na prezentaci archeologie veřejnosti (ať už jde o přednášky, besedy, výukové programy, komentované pohledky muzeí či archeoparků atd...)?**“

Aktivně se na prezentaci podílí 85 % respondentů, 8 % zatím ne, ale rádo by se zapojilo a pouhých 5 % tato činnost neláká. Součástí této otázky bylo také uvést, jaké konkrétní aktivity daný respondent vykonává. Jednotlivé činnosti, jejichž „pořadí“ není nikterak překvapivé, najdeme v grafu (**obr. 3**). Další dvě otázky se zabývaly komunikací respondentů s médii a jejich produkcí popularizační literatury. Ukázalo se, že většina respondentů má zkušenosti jak s komunikací s médii, tak také s účastí na tvorbě populárně naučných publikací, což můžeme považovat za velice pozitivní jev.

Z výsledků průzkumu můžeme usuzovat, že většina respondentů se v různém míře aktivně věnuje prezentaci a popularizaci archeologie a má k ní pozitivní přístup. Otázkou zůstává, zda ovšem soubor respondentů netvořila z velké části pouze ta část badatelů, kterým téma vztahu archeologie a veřejnosti připadá atraktivní a důležité, či jsou v něm sami zainteresovaní. Zbýlých 58 % dotázaných toto téma vůbec nemuselo zaujmout či ho nepovažují za tolik významné, aby se jím zabývali. Tento problém však jen stěží rozluštíme. Nicméně můžeme tento průzkum zhodnotit kladně, neboť prokázal, že je u nás mnoho archeologů, kteří považují komunikaci

Archeologové o prezentaci a popularizaci archeologie

■ Předávání archeologických poznatků veřejnosti je důležitou součástí vědy, je tedy potřebné se touto problematikou zabývat na odborné úrovni	154 odpovědí	92 %
■ Popularizace je důležitá kvůli získávání finančních prostředků pro vědu	7 odpovědí	4 %
■ Příliš mnoho vypuštěných informací by mohlo archeologii spíše poškodit	5 odpovědí	3 %
■ Myslím, že v české archeologii je mnoho důležitějších problémů	1 odpověď	1 %

■ **Obr. 2:** Postoj českých archeologů k popularizaci a prezentaci archeologie

archeologie s veřejností za důležitou a hodnou pozornosti. Protože jedině sami archeologové mohou změnit stávající obraz archeologie v očích české společnosti. Je to tedy jakási předzvěst, že tento obraz se bude v následujících letech pozvolna zlepšovat.

Závěr

Z výše uvedených řádků můžeme vyčíst, že česká archeologie nabízí veřejnosti poměrně široké možnosti kontaktu, ale také to, že toto úsilí rozhodně není dostačující. Z celé diplomové práce vyplynulo, že největší zájem o komunikaci s laiky je patrný především mezi archeologickými obecně prospěšnými společnostmi, občanskými sdruženími (které jsou častým zakladatelem archeoparků), muzei a dále mezi archeology-jednotlivci, kteří se svou činností snaží

přispět k lepšímu vztahu archeologie s veřejností. V tom je tedy situace pro českou veřejnou archeologii příznivá. Přesto jsme se však setkali mezi odborníky se skepsí. To je nejspíše zapříčiněno několika skutečnostmi. Jednou z nich je postavení popularizace v naší společnosti. Popularizace totiž není oficiálně hodnocena jako vědecká práce a nejsou za ni přidělovány „vědecké body“. To je velmi absurdní, protože předávat vědecké poznatky veřejnosti je společensky přínosná činnost a kdo jiný by se jí měl věnovat, než samotní odborníci. Naše vědecké nastavení však vede řadu archeologů k tomu, aby se věnovali pouze činností, za které budou patřičně vědecky oceněni. Presentace archeologie se tak stává pouze okrajovou činností, pro mnohé „nutným zlem“. Změnit nastavení systému hodnocení vědecké práce není vůbec jednoduchá záležitost a už vůbec ne něco, co by se dalo změnit ze dne na den. Proto je nutné nejprve změnit smýšlení samotných profesionálů, z nichž mnozí ještě stále berou popularizaci jako něco, čemu se věnují pouze archeologové, kteří „nemají buňky na skutečnou vědu“.

Že vztah archeologie a veřejnosti u nás rozhodně není uspokojivý je zřejmé, ovšem díky průzkumům vyšlo najevo, že situace není vůbec beznadějná a že jak ze strany veřejnosti, tak i archeologů existuje zájem o druhou stranu. Dosavadní prostředky předávání archeologických poznatků se ovšem ukázaly jako

neefektivní, protože informovanost veřejnosti o našem oboru je stále velice nízká. Chceme-li však dosáhnout toho, že archeologické dědictví nebude nadále vnímáno jako archeologická překážka na stavbě, nutně potřebujeme informovanou veřejnost, již není její vlastní kulturní dědictví lhostejné. Na poli vztahu veřejnosti a archeologie u nás tedy máme před sebou mnoho práce. Závěrem si tedy přehledně a stručně definujeme hlavní postupy veřejné archeologie a cíle, o jejichž dosažení bychom měli v nejbližší budoucnosti usilovat:

- neustálá **obousměrná komunikace** mezi archeologií a veřejností (s využitím sociologických metod výzkumů veřejného mínění);
- **spolupráce mezi archeology**, zabývajícími se veřejnou archeologií;
- **vytvoření její jednotné koncepce a prohlubování teoretické základny**, aplikovatelné na specifickou českou společnost;
- **důraz na aktivní zapojení veřejnosti** a výchovně-vzdělávací potenciál archeologie;
- teoretické porozumění, osvojení si a následné využívání **moderních forem prezentace** (multi-média, internet, sociální sítě);
- efektivní **komunikace s médii** a novináři samotnými;

- **zlepšení školní výuky** nejstarších období lidstva, působení již na pedagogických fakultách (s tím souvisí potřeba porozumění alespoň základům pedagogiky a didaktiky a jejich aplikace na prezentaci archeologie);
- **zachování odborné úrovně**, vyhýbání se zkreslování a podléhání komerční poptávce;
- osvojení si a využívání **metod fundraisingu**;
- usilování o **změnu systému hodnocení vědecké práce**, aby i popularizační činnost byla uznána za vědeckou;
- **zlepšení postoje oficiálních vůdčích archeologických institucí** k prezentaci a popularizaci archeologie;
- snaha o **vznik popularizačního časopisu**, věnovaného české archeologii;
- snaha o **vznik samostatného archeologického populárního naučného pořadu**;
- pořádání více **archeologických akcí a programů pro veřejnost**, zaštiťovaných odborníky;
- **oproštění se od skepse** a zanevření na českou veřejnost.

Vidíme, že je tedy opravdu nezbytné začít se problematice vztahu s veřejností věnovat naplno. Není však samozřejmě nutné dělat to na úkor vědeckého výzkumu. Může-li být veřejná archeologie schopna dosahovat svých cílů v zahraničí, aniž by přitom celý obor ztrácel na vědeckých kvalitách, není důvodu, proč by to nemohlo fungovat také u nás.

Summary

This article deals with the relationship of archaeology and the general public in Czech republic and presents new ways of communication between the science and the public. Author introduces results of her research of public and experts opinion and demonstrates, that both public and archaeologists are interested in the other site. Research of public opinion is a unique way to deeper understanding of how people perceive archaeology and prehistory and can help us to communicate with public more effectively. In the end author defines fifteen aims of czech public archaeology, which should lead to better relationship between our archaeology and society.

Účast archeologů na prezentaci archeologie veřejnosti

spolupráce s amatérskými archeology

3

dny otevřených sond

9

archeoparky, prezentace řemesel, pravěkých technologií a experimentů

12

výukové a doplňkové programy k výstavám

19

komentované prohlídky výstav a lokalit

21

články v médiích, vystoupení v TV a rozhlasu, popularizační publikace

30

výstavy

40

besedy a přednášky

71

■ Obr. 3: Četnost a druhy prezentačních aktivit